

בשו"ת שבט הלוי (ח"ה פז) כתב לפקפק על כיסוי הנהוג במשחטות גדולות, שהדם של עשרות אלפי עופות מתקבץ לתוך אמבטיה גדולה, ומכסים מעט מן הדם בצדדים – והלא אף על פי שבדבר לה יש בילה, מכל מקום טבע הדם להתעבות ולהיקרש וספק גדול אם בכיסוי שבצדדים מתקיים כיסוי לדם של אלפי העופות, אפילו בגדר 'מקצת דם'. (ונשאר ב'צריך עיון רב' ולא הכריע איסור או התר).

'איכא בנייהו דצריך ולא צריך' – יש מפרשים להפך מפרש"י, שללשון ראשונה 'כל שאין היוצר צריך לכתשו' – דוקא אם אינו צריך לגמרי, אבל צריך ולא צריך – אין מכסים בו. ולהפך ללשון אחרונה. ולהלכה יש להחמיר (הן לפרש"י, שהלכה כלשנא בתרא, הן לפרוש השני, יש לחוש ללשנא קמא). (עפ"י רא"ש ור"ן ורשב"א.
הר"ן מפרש 'צריך ואין צריך' – שיש שכוחים אותו ויש שאינם כותשים).

(ע"ב) 'היה מהלך במדבר ואין לו אפר לכסות, שוחק דינר זהב...' – ואם אין לו כעת אפשרות לכסות כדת – כתב הרשב"א (תורת הבית א, ה) שאסור לשחוט. (וע' במובא לעיל לא שאפשר שהוא מדרבנן).

'שוחק דינר זהב ומכסה... שורף טליתו ומכסה...' – כשיטת בית הלל בסמוך. ופרשו התוס', (וכן נקט הריטב"א), שאף על פי שאין אלו מגדלים צמחים, אפשר לכסות בהם היות ונקראים 'עפר'. (ועפר המדבר אינו קרוי 'עפר' כלל, שסתם עפר הוא זה המגדל צמחים, ולכך אין לכסות בו).
ואולם יש מפרשים שהכלל שאמר רשב"ג, 'כל דבר שמגדל בו צמחים מכסין בו' – אינו מוסכם, וחכמים חולקים וסוברים שגם דברים שאין מגדלים צמחים כשרים לכסות. (ולפי זה, מה שאמרו 'היה מהלך במדבר' מדובר כשאינו שם אלא חול גס (וצריך לגרוס לפי"ז 'היה מהלך במדבר – שורף טליתו, בספינה – שוחק זהב' שהרי אם כגרת הספרים שלנו, עד שאתה מצריכו לשחוק דינר זהב, ישחק אדמת המדבר. ראשונים), אבל עפר הדק שבמדבר – כשר. רמב"ן; רא"ה; ר"ן – עפ"י בעל השאלות).

'בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות: אפר פרה ועפר סוטה' – באמירת **אנכי עפר ואפר** השפיל עצמו לשני הקצוות, מעולם לא היה דבר חשוב, (כעפר הזה שאעפ"י שניתן לעשות ממנו כלי או לגדל בו צמחים, מעולם לא היה בו צורה חשובה), ולעולם גם אינו מעותד להיות דבר חשוב (כאפר, שאעפ"י שהיה בו בעבר צורה חשובה, עתה אינו כלום, אינו בר גיבול ואינו מגדל צמחים).

ובשכר שתי בחינות שפלות אלו, (שהן כנגד 'דע מאין באת ולאן אתה הולך'), זכו בניו לאפר פרה – המטהר את הטמא מכאן ולהבא, ועפר סוטה – לברר שהיתה מקודם טהורה עד עתה. ושניהם מדה כנגד מדה. (בית הלוי – וירא. וראה: העמק דבר – וירא; מרומי שדה – סוטה יז).

דף פט

'שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע... לכסא הכבוד' – הכסא רומז ליראה, (והתכלת הוא גוון היראה, כמו שאמרו בזהר ס"פ שלה. ועל כן דומה לרקיע שהוא בחינת כסא הכבוד, כמו שנאמר השמים כסאי) ועל ידי היראה נכבשת התאוה; –

כי כסא הוא מקום המושב למלך, ואין מקום מכיל ומחזיק ישיבת השי"ת, כלומר משיג מציאות השי"ת, אלא כבישת התאוות, כי התאוה היא מסך המבדיל מלהשיג רוחניות, כי ענין התאוה היא התדבקות בחומר, וכל זמן שדבוק בחומר אי אפשר להשיג רוחניות. על ידי פתיל תכלת המביא לאדם יראת שמים, יכול לזכות למדרגת 'כסא'. (עפ"י קומץ המנחה עט עמ' 75)
 ע"ע במצוין ב'וסף דעת' מנחות ח"א, בקונטרס בעניני ציצית פרק שמיני כא. (ע"ע סידור הגרש"ז דף פא).

'אמר ר' אבא: קשה גזל הנאכל, שאפילו צדיקים גמורים אינם יכולין להחזירו, שנאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים' – הגם שעל פי דין היה הכל שלו, כאשר אמר לו גם מלך סדום והרכש קח לך – אלא שלפי עוצם קדושתו של אברהם אבינו, נחשב אצלו אכילת הנערים כ'גזל הנאכל', כי גדרו הדין וחיוב העבודה משתנית מאדם לאדם כפי מדרגתו, ולפי השגתו והכרתו. (עפ"י משנת ר' אהרן ח"א עמ' ז, קסז, וח"ג עמ' סב; אור הצפון ח"א עמ' קיג. וע"ע מהרש"א).

'אמר הקב"ה לישראל: חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם... למשה ואהרן... אבל עובדי כוכבים אינן כן...' – ודאי ידעו אברהם ומשה ואהרן את גדלותם, רק החילוק בינם לבין עובדי כוכבים הוא, שישראל מכירים כי לה' הארץ ומלוואה, וכל הטובה אינה באה מכחם ומעוצם ידם, וכל מי שהוא גדול יותר ומשיג יותר, הוא מקטין עצמו יותר, כי יודע שכל השתדלותו אינו כלום, ורק השי" חננו הכל בחסד חנם, אבל עובדי כוכבים מדמים שלהם הכח וחכמים הם בעיניהם.

ולכן מדה במדה חושק הקב"ה בישראל ומייחס את הטובות שמשפיע להם, אליהם, שהם סיגלו להם זאת בעבודתם, כשם שהם מייחסים את כל הטובות שהם מקבלים, אליו יתברך. זהו ה'חשק' שחושק השי"ת בנו. (עפ"י מי השילוח ח"ב סו"פ ואתחנן; מחשבות חרוץ ו, עמ' 25.
 וע"ע: דעת חכמה ומוסר ח"ב ג וח"ג עמ' סט; משנת ר' אהרן ח"ג עמ' קל; עלי שור ח"ב עמ' כב).

– 'וזהו דישראל מונין ללבנה (סוכה כט). דלית לה מגרמה כלום, כך כל מקום שנאמר דל, מך וכו' – בישראל הכתוב מדבר (ב"ר עא), שהם מכירים דלותם דלית להו מגרמיהו כלל, ואפילו הוא מרבה עבודה והשתדלות, כל מה שמוסיף בעבודה והכרת אלקותו יתב', מוסיף בהכרת שפלות ופחיתות עצמו. וכמו שנאמר במשה רבינו ע"ה, דלא קם כמוהו והיה גדול מכל, היה עניו מכל האדם. וכן אמרו, נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר.

אבל אומות העולם הם מגדילים עצמם, שמונין לחמה, דאכיל דיליה, דאומרים כחי ועוצם ידי עשה, כי הם נפרדים מהשי" וחושבים עצמם לנפרד, שהוא פעולת עצמם, וכשאני לעצמי – מה אני, ועל כן אין להם כלום על האמת, דאין אמת אלא השי" שנקרא אלקים אמת, וכן בני ישראל הדבוקים בו הם זרע אמת.

ועל כן 'אף על פי שדלותי, לי נאה להושיע' (פסחים קיח:) – כי השי" אוהב עניים, ואני ד' את דכא ושפל רוח, דמי שמכיר דלותו פונה אל השי" ומיד השי" מושיעו, כמו שנאמר פנו אלי והושעו, ובני ישראל לעולם הם בתכלית הדלות ומכירים דלותם במעמקי לבם, –ועל כן הגם שהם דלים מן המצוות, השי" נקרא 'עוזר דלים'. וזהו האוצר של מתנת חנם שנותן ממנו לכנסת ישראל שהם דלים דלית להו מגרמיהו כלום. וכך משפט מדת החסד, דכך דרכו דגומל חסדים, דרדיף בתר דלים (שבת קד:), ונותן רק למי שהוא חסר ולא למי שיש לו, שאין צריך.

ועשו אומר יש לי רב ואינו חסר, משא"כ יעקב אבינו ע"ה אמר יש לי כל – היינו ההתכללות הדבוק בהש"י הכולל הכל, ולפי שאין לו רק מה שהש"י נותן, ממילא יש לו כל, דכלום חסר מבית המלך...'. (מתוך 'מחשבות חרוץ' יד, עמ' 110. וע' גם בקונטרס 'עמלה של תורה' ה עמ' 218).

'גדול שנאמר במשה ואהרן ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב ואנכי עפר ואפר ואילו במשה ואהרן כתיב ונחנו מה' – כי עפר ואפר על כל פנים מתראה עדיין למציאות עפר (הגהה: וענין עפר ואפר הוא כענין כוונת פרה אדומה, שיוכללו הפ"ר דינין במקור שרשם באלף שהוא כח הפשוט של כל האותיות. וענין החילוק בין עפר לאפר כענין החילוק בין כתנות עור לאור). אבל משה רבינו ע"ה אמר ונחנו מה כאילו אין שום מציאות בעולם כלל לגמרי, (ועם כי גם את אהרן כלל אתו בזאת הבחינה, וכמאמרם 'גדול שנאמר במשה ואהרן', לפי שתלונת ישראל היתה על שניהם השיבם בלשון רבים, אבל העיקר בזאת המדרגה הנוראה היה הוא לבד).

וזה שאמרו בשמות רבה (יא) יצחק אמר למשה אני גדול ממך שפשטתי צוארי כו' וראיתי את פני השכינה. אמר לו משה אני נתעליתי יותר ממך שאתה ראית פני השכינה וכהו עיניך כו' אבל אני הייתי מדבר עם השכינה פנים בפנים ולא כהו עיני. ומבואר למבין. וע' מה שכתב הרח"ו ז"ל בספר הגלגולים בפירוש מאמרם ז"ל 'אברהם אברהם', 'יעקב יעקב' – פסיק טעמא, ו'משה משה' לא פסיק טעמא. שהוא על ענין הפסק וחציצה מועטת מענין הגוף. ע"ש.

... והיה הולך וגדול בזאת המדרגה כל עת עד שעלה בידו וזכה אליה קודם סילוקו מן העולם, בשלמות היותר אפשרי בכח האדם לזכות בעודו בזה העולם, כמו שמצינו במשנה תורה בפרשת והיה אם שמוע, שתחלה אמר לאהבה את ה' אלקיכם וכו', ותיכף לו בפסוק שאחריו אמר בלשון מדבר בעדו ונתתי מטר ארצכם וכו' – שהוא הנותן והפועל, כי התבטל בעיני עצמו מציאות כלל ורק השכינה לבד המדברת, לכן אמר ונתתי. וזה שאמרו ז"ל 'שכינה מדברת מתוך גרונו של משה'. וכמו שאמר הכתוב פה אל פה אדבר בו – ולא כתיב 'אליו' אלא בו, בתוכו ממש.

ולזאת המדרגה בשלמות עדיין לא זכה אליה שום אדם זולתו מעת חטא אדם הראשון, וגם לא יזכה אליה שום אנש על יבשתא עד ביאת הגואל ב"ב, כמו שהעידה התורה הקדושה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכו'. (ואף שנאמר בלשון עבר, התורה היא נצחית וקאי גם על זמן דורות הבאים, שאחר עבור כל דור מהעולם נוכל לומר שלא קם בזה הדור נביא כמשה בזאת המדרגה). ולכן אמרו בתנא דבי אליהו 'חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב' – ולא אמרו למעשי משה רבינו ע"ה.

אמנם עם כל זאת ראוי לכל ירא ה' אמתי, שעכ"פ בעת עמדו להתפלל יבטל בטוהר לבבו כפי יכלתו והשגתו כל הכחות שבעולם וכל כחותיו, כאילו אין שום מציאות בעולם כלל, ולהתדבק בלבו רק בו יתב' אדון יחיד ב"ה, ועכ"פ לפרקים, כי באמת לא כל העתים שוות בענין טהרת הלב. ובפרט בדורות הללו כמעט בלתי אפשר להתפלל בתמידות בזאת המדרגה הגבוהה, וכבר אמר ר"א יכולני לפטור כל העולם מדין תפילה. אעפ"כ העובד הטהור הרואה ומסתכל תמיד בטהרת לבבו על כל עניניו שיהיו לרצון לפני אדון כל ית"ש, יוכל להגיע שיתפלל עכ"פ לפרקים בזאת המדרגה...'. (מתוך 'נפש החיים' ג, יג יד. וכענין הזה ב'תורה אור' (לרש"ז מלאדי) וארא).

'אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה' – בזכות שכובש את יצרו וסובל ומצמצם עצמו לבלום פיו בשעת מריבה, בזכות זו ובמדה כנגד מדה, כביכול מצמצם הקב"ה

וכופה את מדת הדין שלא תשלוט, ובכך העולם מתקיים. (ע' מי השילוח ח"ב, קרח.
ע"ע: חפץ חיים עה"ת ויצא לא, יב).

דבי אבהו אמר: מי שמששים עצמו כמי שאינו, שנאמר ומתחת זרעת עולם – גרסה שברי"ף: אמר ר' אבהו: אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שמששים עצמו כמי שאינו שנאמר תולה ארץ על בלימה. וא"ר אבהו: אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שמששים עצמו כקרקע שנאמר ומתחת זרעת עולם (כקרקע, הגדרסת תחת הכל. ונראה שזו היא גם גרסת רש"י. מעדני יו"ט.
ויש לפרש בזה התפילה 'נפשי לעפר לכל תהיה'. ועתוס' ברכות יז. פירוש אחר).

'מה אומנותו של אדם בעולם הזה – ישים עצמו כאלם' – דרש האמנם – לשון אומנות. ויש להבין מה טיבה של 'אומנות' זו?

– כאשר האדם בבואו לדבר, יתבונן בעצמו כאילו היה אילם שנפתח פיו בחסדי ה', וכל דיבורו בבחינת 'ה' שפתי תפתח'. אדם כזה, כיצד יוכל ליטול את הכלי שחננו הבורא בחסדו, וישתמש בו לדיבור אסור או לדיבור בטל.

ואולם בדברי תורה אינו כן, אלא צדק – תדברון, כאן אין סייג ואין שיעור, שכן לצורך דיבור זה הוא נברא, ולבעבור זאת ניתן לו לאדם כח הדיבור. (עפ"י לקט שיחות מוסר לגרא"י שר, ח"ב עמ' קג).
– כשם שאומנות צריכה לימוד וצריכה מיומנות, כמו כן השתיקה ושמירת הפה – צריכה לימוד והרגל. (בשם הח"ח – מובא ב'מועשי למלך' (לר"ש גריינמן זצ"ל, חקת כא, כז).

– 'פירוש לשון 'אומנות' – דבר גדול שאין כל אחד יכול לעשותה, (וכדרך שאמרו בירושלמי (שילהי סוכה) באומנותם – באומנותם גדולה וכו'). ואימתי הוא 'אומנות' – רק כשצדק תדברון שלזה צריך אומנות גדול כאשר מדבר ומפסיק באמצע, שעד פה הוא הדבור-צדק, מה שאין כן שלא לדבר כלל.

אי נמי, עצה הוא, איך יכול לאומנות זו – כשצדק תדברון, כמו שאמרו בערכין (טו): ובדברים רבה (רפ"א), שדברי תורה מרפא הלשון. ושם בדברים-רבה אמרו שמתיר הלשון, רצונו לומר, שהוא מתירו לדבר הכל, כמו שאיתא בסוכה (כא): ועלהו לא יבול – אפילו שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה תלמוד, שכל שיחתן תורה. וזהו דמייתי שם 'ספרים נכתבים בכל לשון' – רוצה לומר, אפילו שיחת חולין כאשר הוא תורה, והיינו כמו שאמרו בירושלמי דברכות (פ"ט) 'פטיא דאורייתא טבין'...! (מתוך 'צדקת הצדיק' פ"ט).

– 'הרי אומנותו של אדם בעולם הזה הוא – לשים עצמו כאילם! האומנות היא דוקא לא להיות פטפטן! הן זה צריכים ללמוד: מן אז שהתינוק יודע לדבר, הוא מפטפט ככל העולה על רוחו. לשתוק צריך ללמוד, כי השתיקה היא אומנות גדולה, ודוקא בה ניכר הברידעת. מהותו של האדם היא בדידות; רק בה מתפתחים כחות נפשו ורוחו. כשהוא אחר כך יוצא מבדידותו ומתחבר ומתיחס אל מה שמסביב לו – אז נהיה הדיבור בפיו המכשיר המקשרו ומחברו בקשר אמיתי.

והננו רואים בחז"ל את דקות הדברים: בתורה צריך דוקא לדבר, וכפי שביארנו לעיל עפ"י המהר"ל, אבל גם בתורה, כשהוא מרגיש קצת שיגיס דעתו – כבר צריך לעצור ולחזור לישרותו, כי הדיבור בתורה צריך להיות מכשיר טהור מאד!

בזה נבין ההלכות החמורות שקבעם הרמב"ם בהלכות דעות (ב, ה-ו) בסוגיא דידן: 'סיג לחכמה שתיקה, לפיכך לא ימרה להשיב ולא ירבה לדבר, וילמד לתלמידים בשובה ונחת בלא צעקה ובלא אריכות לשון.

הוא שאמר שלמה דברי חכמים בנחת ישמעון'. נפלא הוא, איך הדיבור האמיתי צומח דוקא מתוך השתיקה!

והלאה: 'אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי. ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו ככרו, הענין שבלב הוא הדבר שבפה' – נראה מזה, שהרמב"ם מפרש ענין 'תוכו ככרו' שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב, והוא חידוש כי דוקא על זה הקפידו חז"ל כל כך בתלמיד-חכם, וכהא דברכות (כה). דרבן גמליאל הכריז כל תלמיד חכם שאין תוכו ככרו אל יכנס לבית המדרש... ומפורש אמרו 'כל תלמיד חכם שאין תוכו ככרו – אינו תלמיד חכם' (יומא עב:). הרי ההכנה הראשונה לת"ח להיות תלמיד חכם, היא לשמור על כח הדיבור שלו, שיהיה 'כנור נעים', שדיבורו יבטא בדיוק את אשר בלבבו! 'ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות!'.
(מתוך עלי שור ח"ב עמ' לה-לו)

– לענין זה רומזים הפעמונים והרימונים שבמעיל הכהן הגדול, פעמן זהב – לרמז שלא ישב עצמו בטל אלא יפתח פיו לדברי תורה, ורמזן – היינו בשעה שאינו יכול ללמוד מסיבה כלשהי, ישים עצמו כאלם שאינו יכול לפתוח פיו.

וכשמתנהג באופן זה, מובטח הוא ונשמע קולו בבאו אל הקדש – כלומר, תפילתו ותורתו יתקבלו למעלה. (חפץ חיים תצוה)

'יכול אף לדברי תורה – תלמוד לומר צדק תדברון' – יש ללמוד מכאן כמה גדולה הסכנה של כח הדיבור, שאלמלא מקרא שכתוב, היה עולה על הדעת שיהא אסור ללמוד תורה פן ואולי יכשל בדברים אסורים.

ועוד יש לפרש, שהיה עולה על הדעת לומר שאדם שעדיין לא עשה תשובה על עוונותיו, יהא משים עצמו כאילם אפילו לדברי תורה, כי האדם המחזיק במעשים רעים ואינו שב מהם, אפילו עושה אחר כך מצוות ומעשים טובים, טורפים לו מצוותיו בפניו, תלמוד לומר צדק תדברון – ובחסד ואמת יכופר עוון, ואין לך מדה טובה מלימוד תורה. (עפ"י 'מעשי למלך' – ס"פ בלק, בשם הח"ח).

'מכסין בעפר עיר הנדחת. ואמאי, איסורי הנאה הוא?... – ואף על פי ששנינו (בסוף תמורה) שאיסורי הנאה שדינם בשרפה, אפרן מותר בהנאה – שונה עיר הנדחת שדינה כאשרה, שאמרו בברייתא (שם) שהיא אסורה לעולם, (משום שנאמר בעבודה-זרה ולא ידבק בידך מאומה מן החרס. תוס' שם). ולכן שאלו בפשיטות שאפר עיר הנדחת אסור בהנאה. (עפ"י שער המלך חמץ ומצה ג, יא; מנחת חינוך תסד, לד). (ומכאן הקשה בשער-המלך (שם) על דברי הרשב"א (בקדושין נו) שנראה שהשוה אפר עיר הנדחת לשאר הנשרפים שאפרן מותר. וצידד לומר שלדעת הרשב"א אין איסור באפר עיר הנדחת אלא מדרבנן. וע"ע דבר אברהם ח"ב יב, ז ואילך; מנחת ברוך סו; אבי עזרי (קמא) ע"ז ד, ו).

'אמר רב אשי: הכי השתא?! התם שיעורא בעינן ועבודת כוכבים כתותי מכתת שיעורא, הכא כל מה דמכתת מעלי לכסוי' – מפשטות הלשון 'כל מה דמכתת מעלי לכסוי' משמע, שסברת 'כתותי מכתת שיעורא' להחשיב את החפץ כאילו היה כתות ומפורר כאפר. ואולם אין במשמע כן מדברי הר"ן (בפ"ב דגטין) שכתב שאין אומרים גבי גט 'כתותי מכתת שיעורא' לפי שאין שיעור מסוים לגט – והלא אם נחשיבנו כמפורר ודאי הגט ייפסל, שהרי 'ספר אחד אמר רחמנא

ולא שנים ושלשה ספרים', (כמו שאמרו בגטין שם לענין האומר 'הרי זה גיטך והנייר שבין השורות – שלי).

כמו כן, הגרעק"א הוכיח (בתשובה קסה) שאין אומרים סברה זו לענין שחיטה (כגון בבהמת עיר הנדחת) – ומדוע אין רואים את הסימנים כחתוכים ומפוררים? – אלא משמע שכיון שאין צריך 'שיעור' בסימנים אלא רק שיהיו שלמים, אין נפסלים משום 'כתותי מכתת שיעורא'.

על כן נראה שסברה זו אינה אמורה אלא לבטל חשיבות השיעור. ובמקום שאין צריך 'שיעור' – לא שייכת סברה זו. אלא שביטול החשיבות נובע מכך שעומד הדבר להישרף ולהיכתת, וזהו שאמרו כאן שלענין כיסוי הדם אין שייך לומר שייבטל חשיבותו מפני שעומד להיות עפר בעלמא, שהרי אדרבה, זוהי מצוות הראויה לו, להיות עפר, ואי אפשר שדבר זה יבטלנו ממצות כיסוי.

ואמנם בלא תוספת זו, 'כל מה דמכתת מעלי לכסוי', גם כן היה יכול לומר שכשר, שהרי אין כאן 'שיעור' לעפר, ולכך לא שייך 'כתותי מכתת שיעורא', כאמור, (וכעין שכתב הכסף-משנה לענין סנדל של חליצה, שא"א בו 'כתותי מכתת' כיון שאין צריך בו שיעור אלא שיכסה את הרגל), אלא שהוסיפו להאלים הדבר, שאין שייך כלל ענין 'כתותי מכתת שיעורא' גבי עפר לכיסוי, גם אילו היה צריך בו שיעור (עפ"י קהלות יעקב כד).

פרק שביעי – 'גיד הנשה'

'יש בגידין בנותן טעם ואתי איסור מוקדשין וחייל איסור גיד' – הקשה בשאגת אריה (צו): מדוע אין 'עשה' של אכילת קדשים דוחה 'לאו' של אכילת גיד הנשה, והלא בהנחה שיש בגידין בנותן טעם, הרי הם בכלל 'בשר' וחלה עליהם מצות ואכלו את הבשר?

יש שתוצו שאכילת קדשים הרי היא כאכילת מזבח, (שהרי הכהנים זוכים מ'שולחן גבוה', כמבואר בכמה מקומות), ובאכילת מזבח נאמר ממשקה ישראל – מן המותר לישראל, אף אכילת אדם את הקדשים, אין מצוה אלא באותם דברים שהם מותרים לישראל, וכיון שגיד הנשה הוא מין האסור לישראל ואין בו מצות הקרבה (ורק אם הוא מחובר לבשר, מעלהו עם הבשר, שגזרת הכתוב לא לחלצו ממנו), לא נאמרה בו מעיקרה מצות אכילת קדשים, ואין כאן 'עשה' כלל. (עפ"י באר יצחק או"ח ט,ב; חזון איש ריד; קובץ ענינים, ע"ש. וע"ע ציונים לתורה סו"י לט).

ויש מי שכתב לתרץ (עפ"י דברי הריטב"א בעירוובין ק.), שאין עשה דוחה לא-תעשה במקדש, אפילו ב'לאו' שאינו נוגע להלכות המקדש דוקא. (עפ"י אור הישר. ע"ש. ואין הנחה זו מוסכמת. ע' בקהלות יעקב חולין סו"י כא).

דרכים נוספות בישוב קושית השאג"א – ע': חדושי חתם סופר וכתב סופר כאן; חדושי רבי עזריאל הילדסהיימר – יבמות ו; מקדש דוד ח"א יד, ו; ח"ג 'קרבת פסח' ו; שיעורי הגר"ד ד, ה; שו"ת שבט הלוי ח"ז קכ וח"ח קיג, יב.

'יש בגידין בנותן טעם... אין בגידין בנותן טעם' – בבאור המחלוקת, נראה מדברי הרשב"א (צב) שיש בגיד טעם קלוש, והשאלה היא אם יש תורת אכילה בטעם שכזה אם לאו. ולכן אין שייך להכריע בדבר על ידי טעימת 'קפילא' (= מומחה נכרי) – כיון שהיא מחלוקת הלכתית ולא מציאותית. (וע"ע קהלות יעקב חולין ל, ג ופסחים יד; מרומי שדה להלן צו:).

*

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה – משרשי מצוה זו, כדי שתהיה רמז לישראל שאף על פי שישבלו צרות רבות בגלות מיד העמים ומיד בני עשו, יהיו בטוחים שלא יאבדו, אלא לעולם יעמוד זרעם ושמם ויבא להם גואל ויגאלם מיד צר. ובזכרם תמיד ענין זה על ידי המצוה שתהיה לזכרון, יעמדו באמונתם ובצדקתם לעולם.

ורמז זה הוא לפי שאותו מלאך שנלחם עם יעקב אבינו, שבא בקבלה שהיה שרו של עשו, רצה לעקרו ליעקב מן העולם, אותו זורעו, ולא יכול לו, וצערו בנגיעת הירך. וכן זרע עשו יצער לזרע יעקב ולבסוף תהיה להם תשועה מהם. וכמו שמצינו באב זרחה לו השמש לרפואתו ונושע מן הצער, כן יזרח לנו השמש של משיח וירפאנו מצערינו ויגאלנו במהרה בימינו אמנן. (ספר החינוך)

– 'צריך להבין מה שהזכר להנס דיעקב שנצח את המלאך, הוא באיסור אכילה דגיד הנשה, שהוא בשב-ואל-תעשה, היפוך מכל הניסים שהזכר הוא במעשה; –

ואולי משום שאף שלעמוד בנסיונות הגלות הוא דבר גדול מאד, ויש שכר הרבה על זה, אבל יותר היינו רוצים שלא יזדמן לנו נסיונות, כמו שתקנו להתפלל בכל יום בברכת השחר שלא נבוא לידי נסיון (ברכות ט:). וכן איננו רוצים בגלות שמביאה לידי נסיונות רבים, ומתפללין אנו בכל יום לגאלנו, ולכן הוי הזכר על נס זה באיסור ולא במעשה, להורות שאף שענין גדול מאד הוא, אין אנו רוצים בזה, כדאמר על יסורין 'לא הן ולא שכרן' (ברכות ה:). אף שאם מזדמן צריך לקבל באהבה'. (דרש משה' לגר"מ פיינשטיין – וישלח).

ענינים וטעמים נוספים במצות גיד הנשה – ע' במובא בסוף הפרק, להלן קג.

דף צ

'שכן איסורו נוהג בבני נח' – פרשו הראשונים (עפ"י סנהדרין נט), לא שנוהג בבני נח כעת, אלא שנאסר להם קודם מתן תורה.

ויש לכך חומר מעשי גם עתה, במה שנהג בבני נח – שלכן קיים איסור גיד הנשה גם בבהמה טמאה, ואעפ"י שהיא אסורה לישראל ואין איסור חל על איסור – אלא לפי שאיסור גיד בעיקרו נאמר לבני נח, וכלל גם גיד של בהמה טמאה, שהיתה מותרת, הלכך אעפ"י שהותר לבני נח, לנו נשאר האיסור כשהיה, גם בבהמה טמאה. (עפ"י רמב"ן).

וערש"י בסנהדרין נט. שגם קודם מ"ת לא נאסר אלא לבני יעקב, ככתוב, ולא לשאר האומות. וגם הם בכלל 'בני נח'. וע' תוס' כאן.

'כאן להלקותו כאן להעלותו' – רש"י פרש 'להלקותו' – את האוכל. והר"ן בחדושי תמה מה חידוש יש בדבר. ופרש 'להלקותו' – שאם העלהו על המזבח – אינו לוקה משום אכילת גיד הנשה, הגם שיש איסור בדבר משום 'ממשקה ישראל' – מן המותר לישראל, כדלהלן.

(וצריך לפרש לפי זה את דברי ר' חייא בר יוסף: 'לא שנו אלא קדשים הנאכלין' – שבאכילה דידהו, היינו לאדם – לוקים, אבל קדשים שאינן נאכלין, אין איסור גיד נוהג' – בסוג אכילה שלהם, כלומר בהקטרה, אין מלקות). ו'להעלותו' (לפרש"י, שאין איסור גיד נוהג) – היינו בעודו מחובר לבשר, אבל כשנפרד – אסור להעלותו. (ע' חזו"א ריד).

צריך-ואין-צריך, ויש הכותשים אותו ויש שאינם כותשים (ר"ן) כגון שהוא נפרך ביד – תלוי הדבר בשתי הלשונות שבגמרא. להלכה, אין מכסים בו. ר"ן, רא"ש, בסיד ובחריטית (= מין סיד שעושים מחרסים. ריטב"א. וערש"י ותוס'), בלבנה ובמגופת החבית – שכתשן, בשחיקת אבנים ובשחיקת חריטית, בנעורת פשתן דקה, בנסורת של חרשין דקה. הוסיפו עליהם: השחור (= פחמים כתושים), הכחול (= שנותנים בעין), נקרת פיסולין (= עפר שמנקרים מן הרחיים). וי"א: אף הזרניך. (= מין מתכת רעילה; היה בו שימוש לצביעה. מפרשים).

בית הלל אומרים: מכסים אף באפר (לפי שנקרא 'עפר' – מעפר שרפת החטאת), ובוהב טחון (ועפרת זהב לו). ובית שמאי חולקים, (שאינם קרויים 'עפר' סתם).

אין מכסים לא בזבל הגס ולא בחול הגס ולא בלבנה ובמגופה שלא כתשן, ולא יכפה עליו את הכלי ולא בשחיקת כלי מתכות, (מלבד זוהב, כאמור), ולא בקמה, בסובין ובמורסן.

כלל הדבר: כל דבר שזורעים בו ומצמיח, (אפילו אם אינו מוציא יותר ממה שנורע בו. עתוס') – מכסים בו. וכל שאינו מצמיח (בפני עצמו, הגם שמועיל לזבל. עפ"י תוס') – אין מכסים בו. (מלבד אפר ושחיקת זהב, שלבית הלל מכסים בהם אעפ"י שאינם מגדלים צמחים – משום שנקראים 'עפר'. עפ"י תוס'. ויש אומרים שבית הלל אינם סוברים את הכלל שאמר רשב"ג, ואין חילוק אם מגדל צמחים אם לאו. רמב"ן ור"ן, עפ"י שאלות. ולשיטה זו אפשר ששחיקת אבנים ונעורת של פשתן המנויים בברייתא – אינם כשרים לרשב"ג. עריטב"א).

מאחר וריבה הכתוב (וכסהו), ומיעט (בעפר), מרבה אני את אלו שהם מין עפר, שמגדלים צמחים כמותו, ומוציא אני את אלו שאינם מין עפר.

דף פט

קמ. אלו מאמרים מובאים בסוגיא בשבח הענוה והשפלות?

אמר רבא: בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר, זכו בניו לשתי מצוות, אפר פרה ועפר סוטה; בשכר שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל, זכו לחוט של תכלת ולרצועה של תפלין.

אמר להם הקב"ה לישראל: חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה, אתם ממעטים עצמכם לפני; אברהם אמר ואנכי עפר ואפר, משה ואהרן – ונחנו מה, דוד – ואנכי תולעת ולא איש. אבל עכו"ם אינם כן...

אין העולם מתקיים אלא בשביל משה ואהרן (ונחנו מה – תולה ארץ על בלימה); אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה (בלימה); מי שמושים עצמו כמי שאינו (ומתחת שנדרס תחת הכל – זרעת עולם).

קמא. האם כשר לכסות הדם בעפר עיר הנדחת או שאר איסורי הנאה?

מכסים בעפר עיר הנדחת (רבה בר ירמיה). לזעירי, הכוונה לעפר קרקעיתה, שלא נאסר בהנאה. ולרבא, אפילו האפר האסור בהנאה – מכסים בו, שהרי מצוות לאו להנות ניתנו.

והוא הדין בעפר של עבודה-זרה – מכסים בו (לרבא) מאותו הטעם. (ואינו דומה לשופר ולולב של ע"ז שפסול למצוה, כי שם טעון 'שיעור' וכתותי מכתת שיעוריה, שהרי דינו לשרפה, אבל כאן אדרבה, הכתות יותר ראוי לכיסוי.

ואפשר שאף לכתחילה כשר לכסות בעפר של ע"ז, ואין כאן מיאוס למצוה, כמו עפר עיר הנדחת. עפ"י תוס').

דפים פט – צ

קמב. א. מתי חל איסור מוקדשין בולדות קדשים; בבכור בהמה? ומתי חל איסור גיד-הנשה בבהמות חולין – משעת יצירה או משעת לידה?

ב. האם איסור גיד הנשה חל על מוקדשין?

ג. האם איסור מוקדשין חל על גיד הנשה?

ד. מה דין גיד הנשה לענין הקטרה על המזבת, בקרבן עולה?

א. ולדות קדשים – מחלוקת תנאים (בתמורה כה) אם במעי אמם הם קדושים, כלומר משעת יצירתם, או בהויתם – היינו רק משעה שנולדו.

בכור בהמה – מתקדש בפטירת הרחם.

איסור גיד הנשה – לתנא קמא, חל משעת היווצרות הגיד, בעוד העובר במעי אמו. (התוס' צדדו עפ"י גמרא להלן) שאינו חל עד שיהא העובר בן תשעה חדשים, ולא קודם לכן. או שמא חל קודם, ואולם אם שחט האם בעודו בן שמונה – הגיד מותר. והרז"ה כתב שיש מחלוקת בדבר, ולפי סוגיתנו חל איסור גיד כבר משעת היווצרותו, דלא כר' אושעיא להלן בגמרא. (וכן באר באבי עזרי (מאכ"א ז, ג-ד) את שיטת הרמב"ם). ואולם יש אומרים שלפי המסקנא אפשר שאין מחלוקת בדבר, וכו"ע סוברים כר' אושעיא שאינו חל עד שיהא בן ט'. ערמב"ן להלן צב: רשב"א ריטב"א כאן).

לר' יהודה, אין איסור גיד הנשה נוהג בשליל אלא משנולד. (ולר' יוחנן עה.), גם אם תלש הגיד מן העובר – אסור, אבל לא נאסר אלא בצאתו לאויר העולם, ולא בעודו בפנים. עפ"י תוס'.

הרמב"ם (ח,א) פסק שאיסור גיד נוהג בשליל בן ט'. (וכ"ד הרשב"א והתוס'). ולענין גיד של בן ח' או בן ט' מת – ע' מנח"ג ג,ד. והרז"ה והרמב"ן פסקו כר' יהודה שאינו נוהג. וע"ע לעיל עד).

ב. ולדות קדשים – למ"ד 'במעי אמם הם קדושים', לא חל איסור גיד-הנשה עליהם, שהרי לפני שנוצרו הגידים כבר היה אסור משום קדשים, ואין איסור חל על איסור. חוץ מן הבכור, שלא נתקדש אלא ביציאתו מן הרחם, ובאותה שעה חל איסור גיד הנשה.

ולמ"ד 'בהויתם הם קדושים' – הרי בזמן אחד חלים שני האיסורים, איסור מוקדשין ואיסור גיד הנשה. (ולתנא קמא, אף קדם איסור גיד למוקדשין).

(ואפילו בשלמים לאחר זריקת הדם, שכבר פקע איסור קדשים – לא חל איסור גיד הנשה, כיון שמלידה לא חל, שוב אינו חל. עפ"י תוס').

הרמב"ם פסק 'ממעי אמן הן קדושים' ואעפ"כ פוסק שאיסור גיד נוהג גם במוקדשין (ע' בהסבר שיטתו במנ"ח ג,ו).

אין חילוק באיסור גיד בין קדשים הנאכלים לקדשים שאינם נאכלים.

ג. למ"ד יש בגידין בנותן טעם – איסור מוקדשין חל על גיד הנשה, (ולוקה שתים; משום גיד ומשום נהנה מן הקודש. והאוכלו בטומאה – בכרת, ואע"פ שאין איסור חל על איסור – איסור מוקדשין שהוא חמור, שיש בו כרת, חל. וכן איסור זה הוא כולל בתוכו חתיכות נוספות, לכן הוא חל על איסור גיד. עפ"י תוס'.

וי"א שהוא איסור מוסיף, שהרי מוסיף איסור הנאה בגיד. ע' בחדושי הרמב"ן והר"ן).

ולמ"ד אין בגידין בנו"ט – הרי לא נהנה מן הקודש ואין זו 'אכילה' המחייבתו. (ותנא דפרקין סובר יש בגידין בנותן טעם).

בכל אופן, גיד הנשה של מוקדשין אינו טעון שריפה כבשר הנותר, לפי שאינו ראוי לאכילה, אלא משליכו לאמה שבעזרה וכדומה (בקדשים הנאכלים).
(מדברי הרמב"ם נראה שפסק 'אין בגידין בנו"ט', ואעפ"כ פסק שחל איסור מוקדשין בגיד. וכבר תמה על כך הרשב"א (מובא בכס"מ) מסוגיתנו. וע' שעה"מ מאכ"א ח,א; פלתי – סה סק"ב; מנחת חינוך – ג; חדושי הגר"ר בענגיס – ח"א נו,ב; שבט הלוי ח"ו קכ,ב).

ד. גיד הנשה – אם הוא פרוש מן הבשר, דינו כשאר גידים ועצמות שאין מעלים אותם על המזבח בפני עצמם. (וגם אם העלהו על המזבח – ירד). ויש סוברים שגידים ועצמות אפילו פורשו מעלים אותם למזבח (ע' בובחים פה-פו).

אם הוא מחובר לבשר – לרבי, יעלה על המזבח (כחלב ודם, שאעפ"י שאסור לישראל, ראוי למזבח), ולחכמים – לא יעלה (ממשקה ישראל – מן המותר לישראל. וצריך לחלצו תחילה מן הירך).
ופסק רב הונא: גיד הנשה של עולה מעלים אותו על המזבח עם הירך, (שגנאי לחלצו ולהעלות ירך מפורעת למזבח), ואח"כ חולצו מן הירך ומשליכו לתפוח (= מצבור האפר) ואינו מוקטר (משום ממשקה ישראל). ורב חסדא תמה, הרי לא נאסרו באכילתו אלא בני ישראל, ולא המזבח. ותניא כוותיה דרב הונא.

ד פים צ – צא

קמג. א. מהו 'גיד הנשה' שנאסרה אכילתו? מדוע הוא נקרא כן?

- ב. מהם דיני הגידים השונים שבקרבתן, לענין אכילתם ושריפת נותר? ומה דינם כאשר נתערבו אלו באלו?
ג. האוכל את שני גידי הנשה שבבהמה, הימני והשמאלי, בשתי התראות – מה חיובו?
ד. אכל גיד שלם שאין בו כזית – האם חייב מלקות?

א. גיד הנשה שנאסר, הוא הגיד הנמצא בירך הבהמה, הגיד הפנימי (- לצד פנים הבהמה), זה הסמוך לעצם הקולית ושמתפשט בכל הירך (הירך). אבל הגיד החיצון שבירך אינו אסור אלא מדרבנן ואין חייבים עליו).
לדעת ר' יהודה לא נאסר אלא הגיד שבירך הימנית (הירך – המיומנת; בהאבקו עמו – כאדם שחובק את חברו וידו מגעת לכף ימינו של חברו). ולחכמים, גם הגיד שבירך השמאלית אסור.
נקרא שמו 'גיד הנשה', על שם שנשה (= קפץ) ממקומו ועלה.

- ב. גידי הבשר (- הרכים, שמתפשטים בבשר), דינם כבשר להאכל. ואם ניתותרו – שורפם כבשר הנותר.
גידי הצואר שהם קשים – אינם נאכלים ואינם טעונים שרפה אלא נזרקים.
וכן גיד הנשה שאסור באכילה – נזרק. (ואפילו אם יש בגידין בנותן טעם – אעפ"כ כל דבר שהוא אסור באכילה מן התורה, אין בו דין נותר. וכן מבואר בכריתות יד. – ע' בזה בשו"ת אחיעזר ח"ב ט,ו). שמנו של גיד הנשה – כיון שמדין תורה הוא נאכל אלא שישיראל קדושים נהגו בו איסור, הריהו נשרף עם כל הנותר. והוא הדין לגיד החיצון שבירך, שאינו אסור אלא מדרבנן.
נתערב גיד איסור בהתר (כגון של ימין בשל שמאל, לר' יהודה) – שניהם נשרפים כנותר.

ג. האוכל שני גידי הנשה שבבהמה בשתי התראות – לחכמים, סופג שמונים. לר' יהודה – ארבעים, שאינו מחייב אלא על של ירך ימין. (כ"ה למסקנא. והיה צד לומר שר' יהודה מסופק על איזה גיד חייבים, ולפי"ז באנו לשאלת 'התראות ספק' אם שמה התראה ולוקה ארבעים, אם לאו ופטור מכלום).